

УДК:378.09:37.02(575.2) (04)  
DOI: 10.35254/bhu/2023.63.33

*Рысбекова Д. А.,  
И.Раззаков атындагы КМТУ*

## **АВИАЦИЯГА БАЙЛАНЫШТУУ ТЕРМИНДЕРДИ КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕ ОКУТУУДА СТУДЕНТТЕРГЕ КЕРЕКТҮҮ ТЕРМИНОЛОГИЯЛЫК КОМПЕТЕНЦИЯЛАРДЫ ИШТЕП ЧЫГУУНУН МЕТОДОЛОГИЯСЫ**

### **Кыскача мазмуну**

Студенттерге кесиптик тилди окутууда терминологияны эле билүү аздык кылат. Андыктан белгилүү бир компетенцияларды иштеп чыгышы керек б.а. тилдин түзүлүшү жана функциясы жөнүндө билими, контекстте терминологияны колдонуусу, терминологияны тил көндүмдөрүнө интеграциялоосу сыяктуу бир топ компетенцияларга ээ болгондо гана натыйжалуу жыйынтык чыгат. Авиациялык билим тармагынын терминологиясын ишенимдүү билүү окуу материалын өздөштүрүү сапатынын көрсөткүчү болуп саналат, ал эми аны адистер арасында баарлашууда активдүү колдонуу тажрыйба алмашууда өз ара түшүнүшүүгө жана кызматташууга шарт түзөт. Заманбап педагогикалык коомчулук тарабынан кесиптик ишмердүүлүк үчүн терминологиялык сабаттуулук зарыл деп саналат. Терминологиялык компетенцияга ээ болгон студенттер терминологияны таанууга жана чечмелөөгө жана аны контекстте туура колдонууга жетише алат. Бул макалада биз тилди үйрөнүүдө терминология менен иштөө үчүн талап кылынган компетенцияларды изилдейбиз.

***Түйүндүү сөздөр:** авиация, компетенттүүлүк, терминология, тил көндүмдөрү, ыкма, тармак, терминологиялык сабаттуулук, контекстте колдонуу, акронимдер, учактарды тейлөө.*

*Рысбекова Д. А.  
КГТУ им. И.Раззакова*

## **МЕТОДОЛОГИЯ РАЗРАБОТКИ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ НЕОБХОДИМЫХ СТУДЕНТАМ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ТЕРМИНОВ СВЯЗАННЫХ С АВИАЦИЕЙ НА КЫРГЫЗСКОМ ЯЗЫКЕ**

### **Аннотация**

При обучении студентов профессиональному языку недостаточно просто знать терминологию. Поэтому он должен развивать определенные компетенции. Эффективный вывод будет сделан только в том случае, если они обладают значительными компетенциями, такими как знание структуры и функции языка, использование терминологии в контексте, интеграция терминологии в языковые навыки. Достоверное знание терминологии авиационного образования является показателем качества усвоения учебного материала, а активное его использование в общении между специалистами способствует взаимопониманию и сотрудничеству в обмене опытом. Терминологическая грамотность считается необходимой для профессиональной деятельности современным педагогическим сообществом.

ществом. Студенты, обладающие терминологическими навыками, могут научиться распознавать и интерпретировать терминологию и правильно использовать ее в контексте. В этой статье мы рассмотрим компетенции, необходимые для работы с терминологией при изучении языка.

**Ключевые слова:** авиация, компетентность, терминология, языковые навыки, метод, сеть, терминологическая грамотность, использование в контексте, аббревиатуры, обслуживание самолетов.

**Rysbekova D. A.**  
KSTU named after I. Razzakov

## METHODOLOGY FOR THE DEVELOPMENT OF TERMINOLOGICAL COMPETENCIES NECESSARY FOR STUDENTS WHEN TEACHING AVIATION-RELATED TERMS IN THE KYRGYZ LANGUAGE

### Abstract

When teaching students a professional language, it is not enough just to know the terminology. Therefore, he should develop certain competencies, in other words an effective conclusion will be made only if they have significant competencies, such as knowledge of the structure and function of the language, the use of terminology in context, the integration of terminology into language skills. Reliable knowledge of aviation education terminology is an indicator of the quality of learning of educational material, and its active use in communication between specialists promotes mutual understanding and cooperation in the exchange of experience. Terminological literacy is considered necessary for professional activity by the modern pedagogical community.

**Key words:** aviation, competence, terminology, language skills, method, network, terminological literacy, use in context, abbreviations, aircraft maintenance.

Тил байланыштын негизги куралы болуп саналат жана авиация, медицина же механика сыяктуу ж.б. адистештирилген тармактардын контекстинде белгилүү бир терминология иштелип чыккан. Терминология менен натыйжалуу иштөө үчүн тил үйрөнүүчүлөр белгилүү бир компетенцияларды иштеп чыгышы керек. Заманбап педагогикалык коомчулук тарабынан кесиптик ишмердүүлүк үчүн терминологиялык сабаттуулук зарыл деп саналат. Алгач компетеннттүүлүк жөнүндө сөз кылсак, компетеннттүүлүк—бул билимдердин, көндүмдөрдүн, мамилелердин динамикалык комбинациясы.

Компетеннттүүлүк төмөнкүдөй мүнөздөмөлөргө ээ:

- Компетеннттүүлүк – бул окуп-үйрөнүүнүн 3 багытын өзүнө камтыйт: билим, көндүмдөр жана мамилелер (баалуулук).

- Компетеннттүүлүк иш-аракетке байланыштуу болгондуктан аны байкап билүүгө, демонстрациялоого жана өлчөөгө мүмкүн.

- Компетеннттүүлүктөрдү башкаларга үйрөтүүгө болот.

Негизи компетеннттүүлүктөр көп профилдүү билимдердин, көндүмдөрдүн жана мамилелердин комплекси болуп саналат. Аларды үйрөтүүгө болот, аларды үйрөнүп өзүн өзү өнүктүрүүгө, коомдун турмушуна катышууга жана жумуш табууга кызыккан бардык инсандар үчүн зарыл. Компетенциялар мектептик мил-

деттүү билим берүүнүн же кандайдыр бир окутуу процессинин аягында калыптанышы керек, анткени алар инсандын өмүр бою, тынымсыз билим алууларынын фундаменти болуп саналат.

Студенттерге кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда окутуучунун негизги милдеттеринин бири кесиптик тилди мыкты билүү болуп саналат. Терминология адистин калыптанышынын ар кандай баскычтарында бир нече функцияларды аткарат – кесиптик даярдоо этабында билим алуу булагы жана кесиптик тажрыйбаны өздөштүрүү куралы, кесиптик ишмердүүлүк мезгилинде – кесиптик байланыштын каражаты жана аны толуктоо жана жаңыртуу аркылуу адистин кесиптик өсүшүнүн теориялык базасы болуп берет. Ошондуктан тиешелүү билим тармагынын терминологиясын ишенимдүү билүү салттуу түрдө билим берүү процессинин алкагында окуу материалын өздөштүрүү сапатынын көрсөткүчү болуп саналат, ал эми аны кесипкөйлөр арасында баарлашууда активдүү колдонуу тажрыйба алмашууда өз ара түшүнүшүүгө жана кызматташууга өбөлгө түзөт. Заманбап педагогикалык коомчулук тарабынан кесиптик ишмердүүлүк үчүн терминологиялык сабаттуулуктун зарылдыгы таанылат. Мунун далили катары кесиптик өнүгүүнүн ар кандай баскычтарында терминологиялык компетенттүүлүктү калыптандыруу жана өнүктүрүү проблемаларынын актуалдуулугу эсептелет.[3 с. 89]

Терминология менен иштөө үчүн зарыл болгон компетенциялар:

***Тилдин түзүлүшү жана функциясы жөнүндө билим***

Тил үйрөнүүчүлөр үйрөнүп жаткан тилдин түзүлүшүн жана функцияларын жакшы түшүнүшү керек. Бул фонетика, грамматика жана сөз байлыгы жөнүндө билимди камтыйт. Тилдин түзүлүшүн түшүнүү студенттерге терминологияны таанууга жана чечмелөөгө жана аны контекстте туура колдонууга жардам берет.

***Терминологияны билүү***

Тил үйрөнүүчүлөр өздөрү изилдеген адистештирилген тармакка байланыштуу терминологияны билиши керек. Бул сөздүн маанисин, орфографиясын, айтылышын жана белгилүү бир терминдерди колдонууну түшүнүүнү камтыйт. Кээ бир учурларда үйрөнүүчүлөр адистештирилген тармакка гана таандык терминдерди үйрөнүшү керек жана алар терминдерди ар кандай формада, мисалы, кыскартууларды же акронимдерди билүүсү талапка ылайык болот. Мисалы: *BBC – военно-воздушные силы. Куралдуу аба күчтөрү*. Душмандын авиациялык, кургактагы жана деңиз топторунун куралдуу күчтөрүнүн башка түрлөрүнүн бирикмелери менен өз алдынча жана өз ара аракеттенип талкалоого, анын аскердик-экономикалык потенциалын бузууга, мамлекеттик жана аскердик башкарууну дезорганизациялоого, техниканын жана транспорттун ишин бузууга, кургактагы аскерлерди жана флоттун күчтөрүн авиациялык колдоого, аскерлердин күчтөрдүн жана объекттерин душмандын соккусунан коргоого, куралдуу күчтөрдү абадан чалгындоо маалыматтары менен камсыз кылууга, аба ташууларын жүзөгө ашырууга багытталган мамлекеттин куралдуу күчтөрүнүн жогорку маргиналдуу түрү.

***Контекстте терминологияны колдонуу***

Тил үйрөнүүчүлөр терминологияны контекстте туура колдонуу жөндөмүн өрчүтүшү керек. Бул терминологиянын максатын жана анын адистештирилген тармактагы башка терминдер менен болгон мамилесин түшүнүүнү талап кылат. Студенттер терминологияны жазуу жана сүйлөө тилдеринде пайдаланып, аны контекстке ылайык туура колдонушу керек.

***Терминологияны таануу жана чечмелөө***

Тил үйрөнүүчүлөр терминологияны ар кандай контекстте таануу жана чечмелөө жөндөмүн өрчүтүшү керек. Бул термино-

логиянын маанисин жана анын адистештирилген тармактагы башка терминдер менен болгон мамилесин түшүнүүнү талап кылат. Окуучулар терминологияны ар кандай формада, мисалы, кыскартуулар же акронимдер менен таанып, терминологияны колдонулган контекстте туура чечмелей алышы керек. Мисалы: *Абанын нымдуулугу - абадагы суу буусунун болушу*. Аба ырайынын жана климаттын эң маанилүү мүнөздөмөлөрүнүн бири.

#### ***Терминологияны тил көндүмдөрүнө интеграциялоо***

Тил үйрөнүүчүлөр терминологияны тил көндүмдөрүнө интеграциялай алышы керек. Бул отчеттор, презентациялар жана талкуулар сыяктуу жазуу жана оозеки байланышта терминологияны колдонуу мүмкүнчүлүгүн өнүктүрүүнү камтыйт. Окуучулар өз идеяларын жана ойлорун так жеткирүү үчүн терминологияны туура жана натыйжалуу колдонушу керек.

#### ***Байланышта терминологияны натыйжалуу колдонуу***

Тил үйрөнүүчүлөр терминологияны байланышта натыйжалуу колдонуу жөндөмүн өрчүтүшү керек. Бул тиешелүү регистрди жана тонду колдонууну жана тилди аудиториянын муктаждыктарына жана күтүүлөрүнө ылайыкташтырууну камтыйт. Окуучулар терминологияны так, кыска жана максаттуу маанини билдирген жол менен колдонушу керек.

#### ***Терминологияны үзгүлтүксүз үйрөнүү жана жаңыртуу***

Тил үйрөнүүчүлөр терминологияны үзгүлтүксүз үйрөнүү жана жаңыртуу менен алектениши керек. Бул жаңы терминдер же учурдагы терминдердин маанисиндеги өзгөрүүлөр сыяктуу терминологиядагы өзгөрүүлөр менен жаңыртууну камтыйт. Окуучулар жаңы басылмалар же онлайн ресурстар сыяктуу терминдердин жаңы булактарын издеп, аларды натыйжалуу колдонушу керек.

Биз терминологиялык компетенттүүлүктү компетенттүүлүктүн кеңири тү-

рүнүн – кесипкөйлүктүн курамдык бөлүгү деп эсептейбиз. Ошентип терминологиялык компетенттүүлүк деп жеке, материалдык, убактылуу жана башка ресурстардын минималдуу көлөмүн колдонуу менен кесиптик милдеттерди чечүүдө терминологияны туура колдонууга адистин жөндөмдүүлүгү жана даярдыгы деп түшүнсөк болот.

Тактап айтканда, тилди үйрөнүүдө терминология менен натыйжалуу иштөө үчүн тил үйрөнүүчүлөр бир катар компетенцияларды иштеп чыгышы керек. Анын ичинде тилдин түзүлүшү жана функциясы жөнүндө билим, терминологияны билүү, терминологияны контекстте колдонуу, терминологияны таануу жана чечмелөө, терминологияны тил көндүмдөрүнө интеграциялоо, терминологияны байланышта натыйжалуу колдонуу жана терминологияны үзгүлтүксүз үйрөнүү жана жаңыртуу. Бул компетенцияларды өнүктүрүү менен тил үйрөнүүчүлөр өз тармагындагы адистештирилген тилди жакшы өздөштүрө алышат жана ошол тармактагы башка адамдар менен натыйжалуу баарлаша алышат деген тыянак чыгарсак болот. [5 с. 65]

Авиация - бул учкучтар, аба кыймылын көзөмөлдөөчүлөр жана жер үстүндөгү экипаждын ортосундагы коопсуз жана натыйжалуу байланышты камсыз кылуу үчүн так терминологияга таянган тармак. Кыргыз тили Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили болгондуктан, авиацияга байланыштуу тармактардагы студенттерге кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда, айрыкча, авиацияга мүнөздүү терминологияга келгенде алардын күчтүү көндүмдөрүн өнүктүрүү өтө маанилүү. Бул учурда биз авиацияга байланыштуу терминдерди кыргыз тилинде окутууда студенттерге керектүү терминологиялык компетенцияларды иштеп чыгуунун методологиясын сунуштайбыз.

***1-кадам: Негизги терминдерди аныктоо***

Авиациялык окуу жайда окуган студенттерде терминологиялык компетенцияларды иштеп чыгуунун биринчи кадамы - авиацияга байланыштуу негизги терминдерди жана түшүнүктөрдү аныктоо. Бул негизги терминдердин тизмесин түзүү үчүн окуу китептерин, колдонмолорду жана авиацияга байланыштуу башка ресурстарды карап чыгуу менен жасалышы мүмкүн.

Негизги терминдерди аныктоодо изилденип жаткан авиацияга байланыштуу конкреттүү тармакты эске алуу маанилүү. Мисалы, аба кыймылын көзөмөлдөө боюнча билим алган студенттер учактарды тейлөө боюнча билим алгандарга караганда башка терминдерди колдонушат.

Терминдердин тизмеси навигация, учактарды тейлөө, аба кыймылын көзөмөлдөө жана авариялык процедуралар сыяктуу категорияларга бөлүнүшү керек. Ар бир категорияда терминдер авиациядагы колдонулушунун жыштыгына жараша маанилүүлүгү боюнча жайгаштырылышы керек. Тизменин толук жана так болушун камсыз кылуу үчүн тармактын эксперттери менен кеңешүү зарыл болот.

### **2-кадам: Шарттарды окутуу**

Негизги шарттар аныкталгандан кийин кийинки кадам - аларды студенттерге үйрөтүү. Бул ар кандай ыкмалар менен тактап айтканда, лекциялар, топтук талкуулар жана интерактивдүү иш-чаралар аркылуу ишке ашырылат.

Натыйжалуу ыкмалардын бири бул - мультимедиа ресурстары, башкача айтканда, терминдердин контекстин камсыз кылып, видеолорду жана сүрөттөрдү колдонуу. Мисалы, учактын учуу алдындагы текшерүүсүнүн видеосу учакты тейлөөгө байланыштуу терминдерди үйрөтүү үчүн колдонулушу мүмкүн. Бул студенттерге терминдердин маанисин жана колдонулушун жакшыраак түшүнүүгө жардам берет.

Дагы бир ыкма - студенттерге маалыматты сактап, жаттап калууга жардам берүү үчүн оюндарды жана викториналар-

ды колдонуу. Мисалы, авиациялык терминдерди алардын аныктамалары менен дал келтирүү үчүн дал келтирүү оюнун колдонуу же студенттердин терминдер жөнүндө билимин текшерүү максатында суроо-жооп викториналарын уюштуруу да сабакка болгон кызыгууну арттырып жакшы натыйжа берет.

### **3-кадам: Шарттарды бекемдөө**

Авиациялык окуу жайдын студенттеринин терминологиялык компетенциясын өнүктүрүүдө шарттарды бекемдөө маанилүү кадам болуп саналат. Шарттарды бекемдөө үчүн студенттерге аларды контекстте колдонууга мүмкүнчүлүк берилиши керек. Аны ишке ашыруу үчүн ролдук көнүгүүлөрдү пайдалануу кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөнүүгө чоң өбөлгө түзөт.

Ошондой эле студенттерди бул терминдерди өзүлөрүнүн жазууларында жана сүйлөөсүндө колдонууга үндөө керек. Ал үчүн авиация терминологиясын колдонууну талап кылган тапшырмаларды берүү керек. Ар кандай окуу стилдери бар студенттердин терминологияны толук түшүнүшүн камсыз кылуу үчүн окутуу ыкмаларын өзгөртүү маанилүү. Авиациялык терминдерди, мисалы, изилдөө макалаларын же презентацияларды колдонууну талап кылган тапшырмалар терминологияны жана анын колдонулушун бекемдөөгө жардам берет. Ошондой эле студенттерге терминологияны туура колдонууну бекемдөө жана каталарды оңдоо боюнча туура багыт берүү, текшерүү, ката үстүндө иштөө пайдалуу жыйынтык берет. [6 с. 2]

### **4-Кадам: Баалоо**

Баалоо - авиация студенттеринин терминологиялык компетенцияларын өнүктүрүү методологиясынын акыркы кадамы. Бул кадам студенттердин авиация терминологиясын өздөштүрүүсүн жана аны контекстте колдонуу жөндөмүн баалоону камтыйт. Студенттерге алардын ишмердүүлүгү жөнүндө пикирлерди берүү, туура колдонууну бекемдөө жана ар кандай каталарды оңдоо маанилүү.

Баалоо тесттер жана оозеки презентациялар сыяктуу ар кандай ыкмалар менен жүргүзүлүшү мүмкүн. Баалоо эң маанилүү терминдердин өздөштүрүлүшүн камсыз кылуу үчүн 1-кадамда түзүлгөн категорияларга жана рейтингдерге негизделиши керек.

Жыйынтыктап айтканда, авиациялык окуу жайда окуган студенттерде термино-

логиялык компетенцияларды иштеп чыгуу үчүн негизги терминдерди аныктоо, терминдерди окутуу, аларды контекстте колдонууну бекемдөө жана чеберчиликти баалоону камтыган комплекстүү методология талап кылынат. Бул методиканы колдонуу менен студенттер авиация тармагында натыйжалуу баарлашуу үчүн зарыл болгон тил көндүмдөрүн өрчүтө алышат.

### Адабияттар

1. Вышегуров С. Х. Терминологическая компетенция как требование профессионального образования / С.Х. Вышегуров // Профессиональное образование в современном мире. - М., - 2012. – №4. – С. 89-97
2. Ладо Р. Обучение иностранному языку / Р. Ладо // Методика преподавания иностранных языков за рубежом. – М., - 1967. – С. 52-84
3. Петров Ю. А., Петрова Г. И. Уровни компетентности: модель, классификация, иерархия / Ю.А. Петров, Г.И. Петрова // Образовательные технологии. – М., - 2014. - № 4. - С. 65-70
4. Сыдыкбаева М.М., Джалилова Б.Т., Абдыбекова Н.А. Кыргыз тили. / М.М.Сыдыкбаев, Б.Т.Джалилова, Н.А.Абдыбекова. - Бишкек., 2019. – 119 б.
5. Султонов М.Б. Становление и развитие персидско-тажикской научной терминологии, Автореф... дисс. на соискание уч. степ. док. филолог.наук. / М.Б.Султонов. – Душанбе, 2008. – 49 с.
6. Кадыркулова Ф.Д., Убекова С.М. Кыргыз тилинин улуттук-маданий лексикасынын спецификасы / Ф.Д.Кадыркулова, С.М.Убекова // БМУнун Жарчысы, 2018. - №4(46). – с. 103-105.